

ԻՐԱՔԸ ՈՐՈՇԵՍ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԽԱՂԱՑՈՂ ՄԻՆՉԵՎ ԾՈՑԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Արկաղի Ս. Գրիգորյան

ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ,
ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական ակադեմիա, Երևան, ՀՀ

Ամփոփում

Նախաբան. Մինչև Օոցի առաջին պատերազմը Մերձավոր Արևելքում իր դիրքերը ավտորիտար կառավարմամբ և ռազմական ներուժով ամրապնդած Իրաքի Հանրապետությունը ձգտում էր դառնալ տարածաշրջանի տերություն: 1979 թ. Իրանում տեղի ունեցած իսլամական հեղափոխությունը իր ծավալապաշտությամբ նոր մարտահրավերի առջև կանգնեցրեց տարածաշրջանի՝ շիականություն դավանող ազգաբնակչությամբ արաբական պետություններին: Այս հանգամանքը իրաքյան ռեժիմը փորձեց օգտագործել իր քաղաքական շահերը սպասարկելու համար: Դա լավ պատրվակ էր արաբական պետությունների համար Իրանի իսլամիստական նկրտումների դեմ կանխարգելող պատենշ դառնալու համար: Փոխարենը Սադդամ Հուսեյնը այդ պետություններից ակնկալում էր ֆինանսական, տնտեսական և քաղաքական աջակցություն: Սակայն պատերազմի վերջնարդյունքում Սադդամի ռեժիմը չհասավ իր առջև դրված քաղաքական նպատակներին: Մեթոդներ և նյութեր. Հետազոտությունում կիրառվել են պատմահամեմատական, քաղաքագիտական և սոցիալ-տնտեսական վերլուծության մեթոդներ: Որպես հետազոտական նյութ՝ հիմք են ընդունվել ԽՍՀՄ-ի, ԱՄՆ-ի և Իրաքի միջև կնքված պաշտոնական պայմանագրերը, ՄԱԿ-ի արխիվային տվյալները, ինչպես նաև ժամանակաշրջանի վերաբերյալ արևմտյան և հայկական հեղինակավոր գիտական հրատարակությունների ու ռազմական վերլուծաբանների աշխատությունները: Վերլուծություն. Աշխատանքում բազմակողմանի ուսումնասիրված, քննված և գնահատական է տրված Իրան-Իրաքյան պատերազմի ռազմաքաղաքական դրդապատճառներին և հակամարտող կողմերի քաղաքական նպատակներին: Հանգամանորեն վերլուծված են Սադդամ Հուսեյնի՝ Մերձավոր Արևելքում որպես թելադրող տերություն ամրապնդվելու, և

Իրանի Իսլամական Հանրապետության՝ արաբական երկրներում իսլամական հեղափոխությամբ ընդլայնվելու նկրտումները: *Արդյունքներ*. Ութամյա պատերազմի ավարտին կողմերը վերադարձան իրենց հին սահմաններին, իսկ Իրաքը կուտակված պարտքերի պատճառով նաև հայտնվեց տնտեսական ճգնաժամի եզրին: Իրան-իրաքյան պատերազմում Սադդամը չկարողացավ հասնել իր առջև դրված ոչ մի քաղաքական նպատակի, բացառությամբ մեկի՝ պահել իր ռեժիմը: Արդյունքում, ֆինանսական բեռից ազատվելու և հասարակության ուշադրությունը շեղելու, Սադդամի ռեժիմը ամրապնդելու համար Իրաքը դիմեց նոր արկածախնդրության՝ ներխուժելով Քուվեյթ: Իրան-իրաքյան պատերազմի արդյունքները հաստատեցին, որ արտաքին օգնությունն ու կարճաժամկետ պրագմատիզմը միայն ժամանակավորապես են ուժեղացնում վարչակարգը և չեն ապահովում երկարաժամկետ կայունություն, եթե չկան համակարգային աշխատող պետական ինստիտուտներ:

Բանալի բառեր՝ Մերձավոր Արևելք, Իրան-իրաքյան պատերազմ, Սադդամ Հուսեյն, տարածաշրջանի գերտերություն, ավտորիտար կառավարում, պետական պարտք, Պարսից Օոգ: **Ինչպես հղել՝** Գրիգորյան Ա., Իրաքը որպես տարածաշրջանային խաղացող մինչև Օոգի առաջին պատերազմը // ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Գյումրի, 2026: Հ. 2 (29): 42-52 էջեր, DOI: 10.52971/18294316-2026.29.2-42

IRAQ AS A REGIONAL PLAYER BEFORE THE FIRST GULF WAR

Arkadi S. Grigoryan

Institute of Oriental Studies of NAS RA
The Military Academy named after V. Sargsyan of the MD, Yerevan, RA

Abstract

Introduction: Prior to the First Gulf War, the Republic of Iraq sought to establish itself as a leading regional power in the Middle East, relying on its authoritarian political system and considerable military capabilities. The 1979 Islamic Revolution in Iran introduced new geopolitical challenges for Arab states with significant Shiite populations. The Iraqi leadership attempted to exploit these developments to advance its regional ambitions and to position Iraq as a bulwark against the spread of Iran's revolutionary ideology. In return, Saddam Hussein expected political, economic, and financial support from the Arab monarchies of the Persian Gulf. Nevertheless, the war ultimately failed to achieve Iraq's principal political objectives. **Methods and Materials:** The study employs historical-comparative, political, and socio-economic approaches. The research is based on official agreements involving Iraq, the USSR, and the United States, archival materials from the United Nations, as well as scholarly publications and analytical works by Western, Armenian, and international researchers. **Analysis:** The article examines the political and strategic motivations underlying the Iran-Iraq War and analyzes the objectives pursued by both belligerents. Particular attention is devoted to Saddam Hussein's efforts to strengthen Iraq's position as a dominant regional actor and to the ambitions of the Islamic Republic of Iran to expand its revolutionary influence across the Middle East.

Results: At the conclusion of the eight-year conflict, both states returned to their pre-war borders, while Iraq faced a severe economic crisis caused by mounting debt. Saddam Hussein failed to

achieve most of his political objectives, with the preservation of his regime remaining his only significant success. In an attempt to alleviate economic pressures, divert domestic discontent, and consolidate his rule, Iraq subsequently invaded Kuwait. The experience of the Iran–Iraq War demonstrates that external support and short-term political calculations may temporarily strengthen a regime, but they cannot ensure long-term stability in the absence of effective state institutions and sustainable economic development.

Key words: *Middle East, Iran–Iraq War, Saddam Hussein, regional superpower, authoritarian rule, state debt, Persian Gulf.*

Citation: Grigoryan A., *Iraq as a Regional Player before the First Gulf War* // “Scientific Works” of SCAS NAS of RA, Gyumri, 2026, Vol. 2 (29), 42-52 pp.. DOI: 10.52971/18294316-2026.29.2-42

Ն Ե Ր Ա Մ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն. Իրանում 1979 թ. տեղի ունեցած իսլամական հեղափոխությունը նոր մարտահրավերների առաջ կանգնեցրեց տարածաշրջանի՝ շիականություն դավանող ազգաբնակչությամբ արաբական պետություններին, քանի որ Իսլամական Հանրապետության հիմնադիր այաթոլլահ Ռուհոլլահ Խոմեյնին հայտարարեց. «Մենք մեր հեղափոխությունը կարտահանենք ամբողջ աշխարհով մեկ: Քանի դեռ աղադակը չի հնչել ամբողջ աշխարհում՝ «Աստուծոց բացի ուրիշ աստված չկա», պայքարը կշարունակվի» [3, p.123;6]: Իր դիրքերը ամրապնդող նորանշանակ Մադդամ Հուսեյնի կարծիքով՝ սա լավ առիթ էր իր դերակատարումը և Իրաքը՝ որպես տարածաշրջանային ազդեցիկ տերություն, հաստատելու համար: Ստեղծված իրադրությունը ռազմավարական առումով շատ մտահոգիչ էր. հոգուտ Իրանի էր բնակչության թվային հարաբերակցությունը՝ մոտ երեք անգամ ավելի, Իրաքում շիականություն դավանողների մեծ քանակը, ֆիզիկաաշխարհագրորեն Բաղդադի պաշտպանվածության բացակայությունը, իրանական հատվածում լեռներով տարանջատված լինելը և այլն: Մադդամն իր հաշվարկներում հենվում էր իրանական ռեժիմում առկա կառավարման բացերի, բանակում բարձր պաշտոնյաների մի ստվար մասի՝ իսլամական հեղափոխությունից հետո գլխավորելու, միջազգային մեկուսացվածության վրա (գերտերություններից շատերը խզել էին դիվանագիտական կապերը Իսլամական Իրանի հետ): Ոչ պակաս կարևոր հանգամանք էր այն, որ Իրանի թիվ մեկ ռազմական մատակարարը՝ ԱՄՆ-ը, դադարեցրել էր զենքի տրամադրումը [1, էջ 784], որը մեծ հարված էր մասնավորապես Իրանի օդուժին: Մադդամի ռեժիմը ցանկանում էր այդ պատերազմից քաղել առավելագույնը՝ ինչպես ներքին լեզիտիմություն ապահովելու համար, այնպես էլ տարածաշրջանային ազդեցության մեծացման տեսանկյունից:

Իրան–իրաքյան ութամյա պատերազմը (1980–1988 թթ.) Մերձավոր Արևելքի ամենաարյունալի հակամարտություններից մեկն է:

Չնայած պատերազմի ընթացքում կողմերի մարտավարական որոշակի հաջողություններին՝ պատերազմի վերջում նրանք վերադարձան իրենց սահմաններին: Կողմերը տոնում էին «պյուրոսյան հաղթանակ»: Հակամարտող կողմերի մարդկային կորուստները՝ զոհերը և անհետ կորածները, հասնում էին կես միլիոնի: Պատերազմի ավարտին Իրաքի արտաքին պարտքը արևմտյան երկրներին կազմում էր մոտ 27 միլիարդ դոլար, իսկ Ծոցի երկրներին՝ մոտ 50 միլիարդ [7, p.364]: Իրաքի տնտեսությունը փլուզման եզրին էր, քանի որ ռազմական ծախսերը մաշեցրել էին պետական պահուստները,

իսկ պատերազմի ավարտից հետո հարևան արաբական երկրները դադարեցրեցին ֆինանսավորումները և հետ էին պահանջում իրենց գումարները:

Իրանական ծավալապաշտությունը: Իրան-իրաքյան պատերազմի ռազմաքաղաքական և տնտեսական դրդապատճառները

Իրանում իսլամական հեղափոխությունը Բաղդադի համար դարձավ անմիջական սպառնալիք՝ տարածաշրջանում շիայականության ընդլայնմամբ: Չնայած Բաաս կուսակցության կառավարման համակարգը պաշտոնապես հիմնված էր աշխարհիկ գաղափարախոսության վրա, սակայն իրականում սուննիականություն դավանողները, լինելով Իրաքի բնակչության քանակի մոտ մեկ երրորդը, զբաղեցնում էին պետական կառավարման մարմինների հիմնական պաշտոնները: Նրանք վախենում էին, որ շիական շարժումները կթուլացնեն սուննիական վարչակարգերը տարածաշրջանում: 1970-ականների վերջին Իրանից շիայական գաղափարախոսության ազդեցության ակտիվության աճը սաստկացնում էր այդ մտավախությունները: Այս համատեքստում Իրաքի կառավարիչ Բաաս կուսակցության համար պատերազմը ընկալվում էր որպես կանխարգելիչ հարված սպառնալիքի օջախին [5, pp. 572-581]: Իրանի շիայական ռեժիմը փորձում էր անկայունություն հրահրել Իրաքում, որի բնակչության մոտ 65 տոկոսը [11] դավանում էր շիայականություն: Դա ստիպեց իրաքյան ռեժիմին անցնել ուժային միջամտության և մի քանի մեծ քաղաքներում ռազմական դրություն հայտարարել, որպեսզի ճնշի Իրանի կողմից հրահրվող հեղափոխական ուժերին: Սակայն ինչքան էլ իրաքյան ռեժիմը հավատացնում էր գերտերություններին՝ ԽՍՀՄ-ին և ԱՄՆ-ին, որ չկա մտադրություն Իրանի հետ պատերազմի, իրաքյան բանակը կազմում էր պատերազմավարման իր պլանները:

Իրաքյան ռեժիմը արագ պատերազմով ցանկանում էր նաև լուծել տնտեսական խնդիրներ: Մասնավորապես՝ թիրախավորված էր Իրանի Խուզիստան նահանգը մի քանի պատճառներով: Պատերազմի լեզիտիմությունը ապահովելու համար որպես պատճառ էր ներկայացվում այնտեղ բնակվող մեծ թվով էթնիկ արաբների իրավունքների պաշտպանությունը: Իրանից այս տարածքի անջատումը կգրկեր նրան տնտեսական հզորության հիմքից և կապահովեր Իրաքի դիրքերը՝ որպես տարածաշրջանային տերություն: Խուզեստան նահանգում են գտնվում իրանական նավթի, գազի, ջրային հիմնական պաշարները, գյուղատնտեսական բերրի հողերը: Խուզեստանի վարչական կենտրոն Ախվազի գրավումը կօգներ Սադդամի կողմից նշանակված իրաքամետ նոր կառավարիչի հետ կենտրոնացնել նահանգում ապրող մոտ 3,5 մլն արաբների ներուժը և Իրանում իրականացնել հեղափոխություն: Նպատակ ուներ նաև վերահսկողության տակ վերցնել Մուսա և Մեծ ու Փոքր Թոնբ կղզիները, որոնք ունեին ռազմավարական և խորհրդանշական դեր: Պատերազմի դրական ելքով կչեղարկվեր 1975թ. Իրաքին պարտադրված Ալժիրյան պայմանագիրը [15], որով սահմանափակված էին Շատտ ալ-Արաբ գետի նկատմամբ իրավասությունները: Այն կենսական նշանակություն ուներ, քանի որ Իրաքը Պարսից ծոցի հետ կապող միակ ուղին էր:

**Ներքաղաքական հաշվարկներ. արտաքին սպառնալիքը՝
որպես բռնաճնշումների առիթ:**

Պատերազմը Բաաս կուսակցության վարչակարգին թույլ տվեց ներքին լսարանի համար ձևակերպել «արտաքին սպառնալիքի» գաղափարը և խստացնել ներքին վերահսկողությունը: Հակամարտության սկիզբը համընկավ շիաների դեմ ձեռնարկված կտրուկ միջոցառումների հետ. արդեն 1980 թ. գարնանը մահապատժի ենթարկվեցին կրոնական առաջնորդներ (օրինակ՝ Բաքիր ալ-Մադրը), և ուժեղացվեց պայքարը իրաքյան կոմունիստների դեմ: «Դիվերսիոն պատերազմի» այս մարտավարությունն օգնեց արդարացնել այլախոհության ճնշումը: Ինչպես իր աշխատության մեջ նշում է հայտնի գրող, լրագրող, քաղաքական մեկնաբան Դիլիպ Հիրոն՝ պատերազմը Սադդամ Հուսեյնին տվեց «արաբական աշխարհի պաշտպանության» հարմար հռետորաբանություն, ինչը հնարավորություն ընձեռեց արդարացնել Իրաքի ներսում ազատությունների ցանկացած սահմանափակում [7, pp 38–41]: Մինչ Իրանի հետ պատերազմը երկրի ներսում ռեժիմի հիմքերը ամրապնդելու համար նա օգտագործեց տնտեսական ծաղկումը, որն առաջացել էր նավթի արտահանման ծավալների գնի բարձրացման հաշվին: Նավթադոլարների հոսքը նա ուղղեց բոլոր տեսակի ուժային կառույցներում ծառայողների և պետական պաշտոնյաների աշխատավարձերի բարձրացմանը:

Սադդամը պատերազմի վերաբերյալ ուներ մտավախություններ. նա կարծում էր, որ պատերազմը պետք է լինի կայծակնային և կարևորը՝ Իրաքյան բանակի քիչ կորուստներով: Սա ոչ թե նրա մարդասիրական մղումներն էին, այլ այն, որ իրաքյան բանակում անձնակազմը ըստ դավանանքի հետևյալ հարաբերակցությունն ուներ՝ շիադավան արաբները կազմում էին Իրաքի բանակի ընդհանուր թվակազմի մոտ 60-65%-ը, հետևակային ստորաբաժանումներում և զորակոչիկների շրջանում շիաները կազմում էին բացարձակ մեծամասնություն՝ մոտ 75-80%: Ի հակադրություն շարքայինների՝ սպայական կորպուսի բարձրագույն և միջին օղակները, ինչպես նաև էլիտար ստորաբաժանումները՝ ի դեմս Հանրապետական գվարդիայի, շուրջ 80%-ով կազմված էին սուննի դավանանքի ներկայացուցիչներից, ինչը Բաասական վարչակարգի ներքին անվտանգության քաղաքականության արդյունքն էր [2, pp. 134–136]: Սա փաստում է, որ Սադդամի մտավախությունը տեղին էր, և մեծ կորուստները կբերեին ներքին ընդվզումների: Սակայն պատմությունը ցույց տվեց, որ նրա սխալ հաշվարկների պատճառով «կայծակնային պատերազմը» ձգվեց ութ տարի:

Սադդամը հավատում էր, որ պատերազմի վերջնարդյունքը դրական ելքով Իրաքին կօգնի ամրապնդելու դիրքերը որպես տարածաշրջանի թելադրող տերություն, ռազմական հզորացումն իրեն լծակներ կտա պարտապաններից պահանջելու վարկերի և փոխառությունների ներում: Սա բացարձակ քաղաքական ավանտյուրա էր, որը հիմնված էր բազում պայմանականությունների ու սեփական ինքնավստահության վրա, սակայն իրենց աջակցությունով պակաս դեր չէին խաղում Ծոցի միապետները:

Իրաքը որպես հակակշիռ ընդդեմ Իրանի

Պարսից ծոցի արաբական միապետությունները, հատկապես Սաուդյան Արաբիան և Քուվեյթը, աշխարհիկ Իրաքին դիտարկում էին որպես վահան հեղափոխական Իրանի դեմ:

Նրանց կողմից Իրաքին աջակցելը հիմնված էր օգուտների և ռիսկերի հաշվարկի վրա: Միապետությունները ֆինանսավորում էին իրաքյան ռազմական մեքենան, որպեսզի «պատերազմը տեղափոխեն օտարի տարածք» և խուսափեն դրա տարածումից սեփական սահմաններից ներս: Նրանք դա կատարում էին «ուրիշի ձեռքով շագանակը կրակից հանելու» քաղաքականությամբ՝ «չմիջամտել սեփական գործով, բայց ներդրում անել գումարով», քանի որ Իրանի թուլացումն այդ ճանապարհով ավելի էժան էր:

1979 թվականից հետո նրանք վախենում էին շիայական վերելքից և ցանկանում էին թույլ չտալ իսլամական հանրապետության ստեղծում արաբական տարածքներում: Այս հանգամանքը երկու կողմին էլ ձեռնտու քայլ էր՝ աջակցելով Սադդամին (ֆինանսով, նավթով, տեխնիկայով), փաստացի ապահովագրելով սեփական անվտանգությունը, քանի որ տարածաշրջանում իրանական հեղափոխական գաղափարներն անմիջականորեն սպառնում էին միապետական վարչակարգերին: Արդեն 1979–1980 թթ. Մաուդյան Արաբիայում տեղի էին ունենում շիայական խռովություններ, իսկ Բահրեյնում՝ հուզումներ: Այս պարագայում միապետների կողմից Իրաքը ձեռքից բաց թողնելը կնշանակեր Իրանի ազդեցության ընդլայնում մինչև Պարսից ծոցի ափեր: Իրանական շիայական հեղափոխությունը կասկածի տակ էր դնում սուննիական դինաստիաների լեգիտիմությունը:

Գերտերությունների մոտեցումները.

տնտեսական և ռազմատեխնիկական կապը Իրաքի հետ, ԽՍՀՄ.

1970–1980-ական թթ. ԽՍՀՄ-ը Իրաքի սպառազինության և տեխնոգիաների հիմնական մատակարարն էր: Բաղդադի և Մոսկվայի միջև կնքվել էին տարբեր ոլորտների վերաբերող ռազմավարական պայմանագրեր[16]: ԽՍՀՄ-ի համար Իրաքը դաշնակից և միաժամանակ հակակշիռ էր ինչպես Իրանին, այնպես էլ՝ Արևմուտքին իր տարածաշրջանում:

Իրաքը ԽՍՀՄ-ից կանոնավոր կերպով գնում էր ժամանակակից ռազմական տեխնիկայի նմուշներ՝ զրահատեխնիկա, ՀՕՊ, հրետանի, ավիացիա, տարատեսակ ռադիոլոկացիոն կայաններ և ստանում էր անձնակազմի պատրաստում: Խորհրդային ռազմական խորհրդականների և հրահանգիչների քանակը անցնում էր 1200-ը: ԽՍՀՄ-ը Իրաքին տրամադրում էր անգամ տիեզերական հետախուզական տվյալներ: Սակայն Իրաքի դիվանագիտական սխալ հաշվարկները 1980թ. սեպտեմբերին բերեցին հատկացումների ժամանակավոր դադարեցման, քանի որ Սադդամ Հուսեյնը չէր նախագգուշացրել Մոսկվային պատերազմի վերաբերյալ, և խորհրդային զենքի մատակարարումները պատերազմի սկզբին դադարեցվել էին [17]:

Սա առաջացրեց լուրջ խնդիրներ և ցույց տվեց Իրաքի ռազմական կախվածությունը ԽՍՀՄ-ի մատակարարումներից: Սակայն պատերազմը երկարաձգվելուն զուգահեռ ԽՍՀՄ-ը վերականգնեց ռազմական հատկացումները, որոնք նկատելիորեն ակտիվացան հատկապես 1986թ.-ից՝ պայմանավորված տարածաշրջանում իսլամական հեղափոխության ընդլայնման վախերով և ԱՄՆ-ի ազդեցության մեծացմամբ:

Ընդհանուր առմամբ, ԽՍՀՄ-ի հետ համագործակցությունը (ռազմատեխնիկական աջակցություն), Արևմուտքի տնտեսական և տեխնոլոգիական ներգրավվածությունը և արաբական երկրների ֆինանսական աջակցությունը Սադդամ Հուսեյնի վարչակարգին տալիս էին «հնարավորությունների պատուհան» մարտունակությունը պահպանելու համար, սակայն այն չէր մեղմում Իրաքի արտաքին պարտքի աճն ու վարկատուների հանդեպ պարտավորությունները:

Արևմտյան երկրներ.

Չնայած Սադդամի ռեժիմի հետ առկա գաղափարական անհամատեղելիությանը՝ արևմտյան գերտերությունները 1980-ականներին վարում էին պրագմատիկ քաղաքականություն Իրաքի միջոցով Իրանին զսպելու համար:

Արևմուտքի կարևոր նպատակադրումներից էր՝ բացառել տարածաշրջանում իսլամական հեղափոխության տարածումը, պաշտպանել նավթագազային հետաքրքրությունները և անվտանգ նավարկությունը Պարսից ծոցում: ԱՄՆ-ը և մի շարք եվրոպական երկրներ թվացյալ չեզոքություն էին ցուցաբերում և առաջարկում էին իրենց միջնորդությունը կողմերին, սակայն իրականում Իրաքին տրամադրում էին երկակի նշանակության տեխնոլոգիաներ, ռազմական տեխնիկա, հետախուզական տվյալներ, ինչպես նաև՝ ֆինանսավորում: Առավել նշանակալի էր Ֆրանսիայի տրամադրածը՝ AMX-30 տանկեր, Mirage F1 ինքնաթիռներ և հրետանային զինամթերք[14]: ԱՄՆ-ը Իրաքին վաճառեց ռազմական ուղղաթիռներ և տրամադրեց հետախուզական աջակցություն, իսկ Մեծ Բրիտանիան և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունը ապահովում էին ռադիոլոկացիոն միջոցներ, հրթիռային համակարգեր և տեխնոլոգիաներ [13, էջեր 6-12]:

Այս ամենով, Արևմուտքը փորձում էր պահպանել ռազմական հավասարակշռություն՝ ամրացնել Իրաքի դիրքերը Իրանի նկատմամբ, ինչպես նաև՝ թուլացնել ԽՍՀՄ ազդեցությունը: Սակայն միևնույն ժամանակ կար մտավախություն Իրաքի տարածաշրջանային հավակնությունների վերաբերյալ:

Մերձավոր Արևելքի հիմնական երկրները.

Իրաքն ամենաակտիվ ֆինանսական աջակցությունը ստանում էր Պարսից ծոցի հարուստ միապետություններից՝ Սաուդյան Արաբիա, Քուվեյթ և ԱՄԷ, որոնց շահի մասին արդեն նշեցինք: Նրանք Բաղդադին տրամադրում էին անտոկոս վարկեր, վառելիք և մարդասիրական օգնություն: Երեսուն տարի անց Քուվեյթը 52,4 միլիարդ դոլարի փոխհատուցում է պահանջում Իրաքից, այն ներառում է նաև ժամանակին ավելի քան 15 միլիարդ դոլարի փոխառությունը [9]: Եգիպտոսը պաշտոնապես զորք չի ուղարկել օգնության, սակայն գրեթե մեկ միլիոն բանվորական աշխատուժ է ուղարկել Իրաքի տնտեսությունում աշխատելու համար: Բացի այդ, քանի որ Եգիպտոսը ուներ մեծ ծավալի խորհրդային արտադրության զենք և զինամթերք, և նրա զինված ուժերը անցում էին կատարում արևմտյան ռազմական տեխնիկայի, ապա խորհրդային զենքերը մատակարարվում էին Իրաքին[12]:

Այս երկրների կողմից Իրաքին տրվող վարկերը Սադդամ Հուսեյնը փաստացիորեն դիտարկում էր որպես վճար «Պարսից ծոցն Իրանից պաշտպանելու» դիմաց, թեև պատերազմից հետո պարտքերի ներման հարցը դարձավ լուրջ քաղաքական խնդիր:

Բացի ֆինանսական միջոցներից, արաբական միապետությունները ցուցաբերում էին նաև քաղաքական աջակցություն միջազգային տարբեր հարթակներում՝ նպաստելով Իրաքի դիվանագիտական մեկուսացման թուլացմանը: Արդյունքում՝ 1988 թվականից հետո տարածաշրջանային դոմինանտությունը կանգնեցին ընտրության առաջ. կա՛մ դուրս գրել պարտքերը, կա՛մ բախվել Իրաքի ֆինանսական փլուզմանը: Մնացյալ մեծ վարկառուներից կարելի է նշել Ճապոնիային, որի վարկերը տնտեսական էին:

Վարչակարգի հեղինակության և լեգիտիմության վերականգնման փորձեր

Իրան-իրաքյան պատերազմով 1980-ականների կեսերին արդեն Իրաքը տարածքային տնտեսական առաջատար պետությունից վերածվեց հյուծված, արտաքին ֆինանսավորումներից կախվածության մեջ գտնվող պետության: Զանգվածային և երկարաժամկետ զորահավաքը խաբիլեց գյուղատնտեսությունն ու շինարարությունը, որոնք դեռևս կայացման փուլում էին: Պատերազմը բերեց նավթի արտահանման ծավալների նվազեցման, որը հարվածեց երկրի բյուջեին:

Այս ամենի հետ՝ առկա էր լարվածություն իրաքյան քրդերի հետ: Սադդամ Հուսեյնին կենսականորեն անհրաժեշտ էր համախմբել էլիտաները, եթե անգամ անհրաժեշտ կլինեի ուժի ցուցադրման՝ երկիրը պառակտումից փրկելու և ամենակարևորը՝ իր ռեժիմը պահելու համար:

Իրանի հետ 1980-88 թվականներին տեղի ունեցած պատերազմը իրաքյան ռեժիմի կողմից դիտարկվում էր որպես արաբական աշխարհում Իրաքի կարգավիճակը բարձրացնելու միջոց: Այս պատերազմով Սադդամ Հուսեյնը հույս ուներ հասնել «արագ հաղթանակի», որպեսզի ամրապնդեր իր իշխանությունը և ստեղծեր հաղթողի կերպար, որը տարիներով քարոզչական տարբեր միջոցներով հրամցվել էր իրաքցիներին: Կարելի է փաստել, որ թեև հողի վրա Ութամյա պատերազմից հետո կողմերը ոչինչ չունեցան, սակայն ռեժիմների և պետական ինստիտուտների կայացման հարցում առավել շահեկան դուրս եկավ Իրանի հեղափոխական իշխանությունը: Իրաքի հարձակումը ուղղակի նվեր էր Իրանի հեղափոխական իշխանությունների համար: Նրանց հաջողվեց միավորել պետությունում հիմնական ուժերին՝ ընդդեմ արտաքին հակառակորդի: Տարատեսակ պետական կառույցների հետ ստեղծվեց նաև ուժային՝ իսլամական հեղափոխության պահապանների կորպուսը: Պետական համակարգը մաքրվեց անցանկալի տարրերից:

Իրան-իրաքյան պատերազմը Սադդամի վարչակազմին կանգնեցրել էր ճգնաժամի առաջ: Ներքին պայթյունից խուսափելու համար անհրաժեշտ էր հասարակության ուշադրությունը շեղել այլ ուղղությամբ: Այն պետք է շեղեր հասարակության ուշադրությունը տնտեսական դժվարություններից՝ դառնալով նաև իր արտաքին պարտքերի մարման լուծում: Սադդամի պատկերացմամբ ամենալավ թիրախը Քուվեյթն էր, որի գրավումը կտար այդ հարցերի պատասխանը՝ ամրապնդելով նաև իր ներքին լեգիտիմությունը: Սադդամ Հուսեյնը, Քուվեյթը «կայծակնային պատերազմով» գրավելով, ոչ միայն ներքին լեգիտիմության հարց էր լուծելու, այլ նաև, որ շատ կարևոր էր ռեժիմի պահպանման համար, արտաքին պարտքային բեռի թեթևացում էր կատարելու: Իրաքի կողմից մեղադրանքները հնչում էին Քուվեյթի ուղղությամբ հիմնականում նավթի արտա-

հանման ծավալների մեծացման վերաբերյալ, որի պատճառով իջնում էր նավթի համաշխարհային գինը. դա ուղղակի հարված էր առանց այն էլ պարտքերի տակ ճկված Իրաքի բյուջեին[8]: Քուվեյթ ներխուժման պլանները ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին լսարանի համար նա քողարկել և ուշադրությունը ուղղել էր Իսրայելի կողմից հավանական ռազմական գործողությունների թեզի վրա, որն համեմված էր սիոնիստական նկրտումներով [4, pp. 51-78]: Ութամյա պատերազմից հետո Սադդամի ելույթներում բազմից հնչել է այն պնդումը, որ իրաքյան ժողովուրդը այրամբ է պաշտպանել իրանյան հեղափոխական ռեժիմի ընդլայնումը: Այդ իսկ պատճառով Իրաքի պարտքերի դուրսգրումը Ծոցի արաբական պետությունների կողմից կլինի փոխհատուցում տարածաշրջանի պաշտպանության համար:

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄ. Իրան-իրաքյան պատերազմում Սադդամը չկարողացավ հասնել իր առջև դրված ոչ մի քաղաքական նպատակի, բացառությամբ մեկի՝ պահել իր ռեժիմը: Նա անգամ չկարողացավ գնահատել՝ երբ սկսել, կամ ինչ գործիքակազմ կիրառել պատերազմում, ինչպես և երբ ավարտել պատերազմը, ինչ դիվանագիտական լծակներ կիրառել: Դա գալիս էր նրա միահեծան կառավարման մոլուցքից և հիմնարար կրթություն չունենալուց:

Պատերազմի ժամանակ նա չկարողացավ կայացնել ճիշտ որոշումներ, քանի որ չունեի բանակի ղեկավարման հնարավորություններ, դրանց կիրառման վերաբերյալ ռազմական գիտելիքներ և պատկերացումներ: Պատերազմի հետևանքներով պայմանավորված՝ երկրի տնտեսական ու մյուս շաղկապվող ոլորտների շղթայական գործունեությունը չկանոնակարգվեց: Ավելին՝ Բաաս կուսակցության մենիշխանության և ուսուկանական բռնաճնշումների պատճառով երկրում չէր ձևավորվել պետական ինստիտուտներից և ոչ մեկը՝ որպես համակարգ: Սադդամ Հուսեյնը կարծում էր, որ կարող է Իրանի հետ սահմանափակ տարածությունում և ժամանակով վարել պատերազմ, նրան շատ երկար պահանջվեց հասկանալու համար, որ Իրանի ռեժիմը պատերազմում է անսահմանափակ քաղաքական նպատակների հասնելու ձգտումով, այն է՝ հանուն իսլամական ռեժիմի պահպանման և Սադդամի ռեժիմի տապալման:

Իրան-իրաքյան պատերազմի արդյունքները ցույց են տալիս, որ արտաքին օգնությունն ու կարճաժամկետ պրագմատիզմը միայն ժամանակավորապես են ուժեղացնում վարչակարգը և չեն ապահովում երկարաժամկետ կայունություն, եթե չկա հզոր տնտեսություն և համակարգված աշխատող պետական ինստիտուտներ:

Վերը նշված խնդիրները համակարգելով՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացություններին:

1. «Պարտքերի բուրգը» (մոտ 80 միլիարդ դոլար) Սադդամի համար դարձավ ծանր բեռ: Իրաքը կորցրեց հարյուր հազարավոր զինվորներ և վերադարձավ status quo ante վիճակին:

2. Տեխնոլոգիական կախվածությունը Իրաքին դարձրեց խոցելի:

3. Ագրեսիայի ռիսկերի թերագնահատումը հանգեցրեց հետագա աղետների, մասնավորապես՝ 1990–1991 թթ. պատերազմին:

Ամփոփելով՝ կարելի է փաստել, որ ավտորիտար համակարգը, երբ չի հաշվարկում բոլոր ռիսկերը և արտաքին օգնության ազդեցության տակ գնում է արկածախնդրության, ապա երկարաժամկետ կտրվածքում կուտակվում է աղետի կոմույատիվ էֆեկտը:

Գ ր ա կ ա ն ու թ յ ու ն

1. **Բայբուրդյան Վ.** *Իրանի պատմություն (Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը)*, Երևան: 2005: 784 էջ:
2. **Al-Marashi I.**, *Sammy Salama Iraq's Armed Forces: An Analytical History*, Routledge, 2008, 272 p.
3. **Benard Ch. Khalilzad Z.** *The Government of God: Iran's Islamic Republic*, Columbia University Press, 1984. 240 p.
4. **Chardell D.** *The Origins of the Iraqi Invasion of Kuwait Reconsidered. Vol 6, Iss. 3 Summer 2023.* 51-78 pp. <https://tnsr.org/2023/06/the-origins-of-the-iraqi-invasion-of-kuwait-reconsidered/>
5. **Gielsing S. M.** *IRAQ vii. IRAN-IRAQ WAR, Encyclopaedia Iranica, 2006, Vol. XIII, Fasc. 6, 572-581 pp.* <https://www.iranicaonline.org/articles/iraq-vii-iran-iraq-war/> (նիսվել է 27.05.2026)
6. **Haqqani H.** *Current Trends in Islamist IdeologyIran's Revolutionary Influence in South Asia, Oct 29, 2020* <https://www.hudson.org/node/43468#footNote2> (նիսվել է 27.05.2026)
7. **Hiro D.**, *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*, Routledge, 1991, 364 p.
8. **Igniting Iraq's Invasion of Kuwait – Loans, Land, Oil and Access A Moment in U.S. Diplomatic history Espionage Middle East Military.** <https://adst.org/2016/09/sparking-iraqs-invasion-kuwait-loans-land-oil-access/> (նիսվել է 27.05.2026)
9. **Iraq makes final reparation payment to Kuwait for 1990 invasion.** 9 February 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/02/1111632> (նիսվել է 27.05.2026)
10. **Iraq's odious debts 15. 12. 2005 - Antje Queck** <https://ekumakad.cz/en/temataen/iraqs-odious-debts> (նիսվել է 27.05.2026)
11. Lt Col **Bucknam M.**, Saddam Hussein and the Iran-Iraq war. USAF Course 5601, Seminar A. Course 5602, Seminar B. Professors Dr. Terry Deibel, Course 5601. Dr. Chris Bassford, Course 5602. ADVISORS Col Robert Eskridge, USAF Dr. James Lucas, DIA Mr. Frank Esquivel, DIA. 2001. <https://nwc.ndu.edu/Portals/71/Images/Publications/Saddam%20Hussein%20and%20the%20IraIraq%20War.pdf> (նիսվել է 27.05.2026)
12. **Sadat discloses accord to sell Iraq ammunition for soviet made arms.** April 1, 1981. <https://www.nytimes.com/1981/04/01/world/sadat-discloses-accord-to-sell-iraq-ammunition-for-soviet-made-arms.html> (նիսվել է 27.05.2026)
13. **Schmidt R.**, *Global Arms Exports to Iraq, 1960-1990, RAND Corporation, 1991 (N-3248-AF)* <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2009/N3248.pdf> (նիսվել է 27.05.2026)
14. **Smolowe J.** *The Arsenal: Who Armed Baghdad* <https://time.com/archive/6717064/the-arsenal-who-armed-baghdad/> (նիսվել է 27.05.2026)
15. **Treaty Concerning the State Frontier and Neighbourly Relationships between Iran and Iraq.** Done 6 March 1975 in Bahdad; in force 22 June 1976 <https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/iran-iraq.html> (նիսվել է 27.05.2026)
16. **Договор о дружбе и сотрудничестве между Союзом Советских Социалистических Республик и Иракской Республикой.** Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами Вып. XXVIII, 1974, с. 24-26, Ведомости Верховного Совета СССР 16.08.1972, № 33, 286 ст. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/55182/
17. **Мирный Д.** *Вмешательство СССР и США в Ирано-иракскую войну (1980–1988 гг.). Евразийская Адвокатура*, (2018), 6(37), 31-38 сс.

References

1. Bayburdyan, V. History of Iran (From ancient times to the present day)[*Irani patmutyun (Hnaguyn zhamanakneric minchev mer orer@)*]. Yerevan. 2005. 784 p. (in Armenian)
2. – 15. See the Armenian reference list (in English)
16. Treaty of Friendship and Cooperation between the Union of Soviet Socialist Republics and the Republic of Iraq. Collection of current treaties, agreements, and conventions concluded with foreign states, Issue XXVIII, 1974, *sotrudnichestve mezhdru Soyuzom Sotsialisticheskix Respublik i Irakskoy Respublikoy. Sbornik dejstvuyushix dogovorov, soglasheniy i konvencyey, zaklyuchennix s inostrannimi gosudarstvami*]. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/international_contracts/2_contract/55182/ (in Russian)
17. Mirny, D. Intervention of the USSR and the USA in the Iran-Iraq War (1980–1988) [*Vmeshatelstvo SSSR I SSHA v Irano-irakskuyu voynu (1980–1988 gg.)*]. Eurasian Advocacy, (2018), 6(37), 31-38 pp. (in Russian)

Ընդունվել է / Received on: 01. 06. 2026

Գրախոսվել է / Reviewed on: 01. 07. 2026

Հանձնվել է տպ. / Accepted for Pub: 12. 08. 2026

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արկադի Մեյրանի ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ՝ ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվ. ռազմական ակադեմիայի մարշալ Հ. Բաղրամյանի անվ. հրամանատարաշտաբային ինստիտուտի պետի տեղակալ, գնդապետ, ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի հայցորդ, Երևան, ՀՀ, էլ. հասցե՝ arkadigrigoryan82@gmail.com / orcid.org/0009-0003-5978-7290

Arkadi Seyran GRIGORYAN: Deputy Chief of the Command and Staff Institute after Marshal H. Baghramyan of the Military Academy after V. Sargsyan of the Ministry of Defense, Colonel, Applicant of Institute of Oriental Studies of NAS, Yerevan, RA e-mail: arkadigrigoryan82@gmail.com / ORCID.org/0009-0003-5978-7290